

7. Chudnovskij V. Je. Aktual'nye problemy psihologii stanovlenija ubezhdenij / V. Je. Chudnovskij // Voprosy psihologii. – № 3. – 1990. – S. 26.
8. Janoff-Bulman R. Shattered assumption: Towards a new psychology of trauma / R. Janoff-Bulman. – New York : Free Press, 1992. – 145 p.
9. Nescolarde-Selva J. Mathematic and semiotic theory of ideological systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – Editorial LAP. Germany : Sarrebruck, 2012. – 324 p.
10. Nescolarde-Selva J. Topological structures of complex belief systems / J. Nescolarde-Selva, J.L. Usó-Doménech. – Complexity, 2013. – 254 p.

Received January 17, 2016

Revised February 21, 2016

Accepted March 18, 2017

УДК 159.922

I. А. Гуляс

inesa.gulyas@mail.ru

Я. В. Чаплак

yan.chaplak@gmail.com

Г. В. Чуйко

galka.chuyko2244@yandex.ua

Ціннісний аспект життєвого шляху особистості

Hulias I.A. Value aspect of the personality's life path / I.A. Hulias, Y.V. Chaplak, H.V. Chuiko // Problems of Modern Psychology : Collection of research papers of Kamianets-Podilskyi Ivan Ohienko National University, G.S. Kostiuk Institute of Psychology at the National Academy of Pedagogical Science of Ukraine / scientific editing by S.D. Maksymenko, L.A. Onufrieva. – Issue 36. – Kamianets-Podilskyi : Aksioma, 2017. – P. 40–54.

I.A. Hulias, Y.V. Chaplak, H.V. Chuiko. Value aspect of the personality's life path. One of the important and fundamental problems in psycho-

I.A. Hulias – the scientific contribution of the co-author is 40%,

Y.V. Chaplak – the scientific contribution of the co-author is 30%,

H.V. Chuiko – the scientific contribution of the co-author is 30%.

logy – the problem of the personality's life path, place and role of the existential values is studied in this article.

The understanding of the phenomenon of life path of a personality by different psychologists, both domestic and foreign is analyzed.

The peculiarities of life path and existential values of students – future psychologists were empirically investigated.

It is concluded, that the life path of personality is a temporal and spatial continuity of all events, their participants, all the circumstances which were, are and will be in a person's life, but not only «significant» from the point of view of person or his/her environment. This is the «story» of life, its detailed plot where a man is the main but not the only hero. Existential values are something, that is extremely important for human life, that he/she appreciates most of all, something to strive for, what determines the direction of the way of life of the personality.

It's investigated, that the life path of students is meaningful in general, although they are not too satisfied with the present life situation, looking for the source of the meaning of life in the past, content with the previous self-realization and its direction, or in the future – hoping for the realization of new goals of life. Most people under study adequately perceive and comprehend the value aspect of life and the world, basing on their own existential values and comprehension of their decisions and actions; their life is filled with meaning; they feel the need and value of self-development for achieving success, they form a complete system of self-development; the part of the investigated people don't have such system; they prefer the existential values of spiritual satisfaction, saving of individuality and material prosperity as a condition of life well-being.

Key words: life path, existential values, self-development, life style, life meaning, life script, project of life, self-fulfillment, existence.

І.А. Гуляс, Я.В. Чаплак, Г.В. Чуйко. Ціннісний аспект життєвого шляху особистості. У статті досліджується актуальна і одна з фундаментальних проблем психології – життєвого шляху особистості та місця і ролі у ньому екзистенційних цінностей.

Проаналізовано розуміння феномену життєвого шляху особистості як вітчизняними, так і зарубіжними психологами.

Емпірично досліджено особливості життєвого шляху та екзистенційних цінностей студентів – майбутніх психологів.

Зроблено висновок, що життєвий шлях особистості – це часова і просторова послідовність усіх подій, їх учасники, всі обставини, які були, є і будуть у житті людини, а не виключно «значимі», з погляду самої особистості чи її оточення, це саме «історія» життя, його детальний сюжет, в якому людина – головний, але не єдиний герой; екзистенційні цінності – це те, що має надважливе значення для життя людини, чим вона дорожить понад усе, до чого прагне, що визначає напрямок життєвого шляху особистості

Виявлено, що життєвий шлях студентів в цілому є осмисленим, хоча вони не надто задоволені теперішньою життєвою ситуацією, шу-

каючи джерело сенсу життя або в минулому, задовольняючись попередньою самореалізацією та її напрямком, або в майбутньому сподіваючись на реалізацію нових життєвих цілей. Більшість досліджуваних адекватно сприймають і осмислюють ціннісний аспект життя та світу, базуючись на власних екзистенційних цінностях і усвідомленні своїх рішень і дій, їх життя наповнене сенсом; відчують потребу і цінність саморозвитку задля досягнення успіху, формують цілісну систему саморозвитку, в частині досліджуваних така система відсутня; віддають перевагу екзистенційним цінностям духовного задоволення, збереження індивідуальності та матеріального достатку як умови життєвого благополуччя.

Ключові слова: життєвий шлях, екзистенційні цінності, саморозвиток, життєвий стиль, сенс життя, сценарій життя, самоздійснення, екзистенція.

І.А. Гуляс, Я.В. Чаплак, Г.В. Чуйко. Ценностный аспект жизненно-го пути личности. В статье исследуется актуальная и одна из фундаментальных проблем психологии – жизненного пути личности, места и роли в нём экзистенциальных ценностей.

Проанализировано понимание феномена жизненного пути личности как отечественными, так и зарубежными психологами.

Эмпирически исследованы особенности жизненного пути и экзистенциальных ценностей студентов – будущих психологов.

Сделан вывод, что жизненный путь личности – это временная и пространственная последовательность всех событий, их участники, все обстоятельства, которые были, есть и будут в жизни человека, а не исключительно «значимые», с точки зрения самой личности или её окружения; это именно «история» жизни, её подробный сюжет, в котором человек – главный, но не единственный герой; экзистенциальные ценности – это то, что имеет сверхважное значение для жизни человека, чем она дорожит более всего, к чему стремится, что определяет направление жизненного пути личности.

Выявлено, что жизненный путь студентов в целом является осмысленным, хотя они не слишком довольны сложившейся жизненной ситуацией, ища источник смысла жизни или в прошлом, довольствуясь предварительной самореализацией и её направлением, или в будущем – надеясь на реализацию новых жизненных целей. Большинство исследуемых адекватно воспринимают и осмысливают ценностный аспект жизни и мира, основываясь на собственных экзистенциальных ценностях и осознании своих решений и действий, их жизнь наполнена смыслом; они испытывают потребность и ценность саморазвития для достижения успеха, формируют целостную систему саморазвития; у части исследуемых такая система отсутствует; предпочитают экзистенциальные ценности духовного удовлетворения, сохранения индивидуальности и материального достатка как условия жизненного благополучия.

Ключевые слова: жизненный путь, экзистенциальные ценности, саморазвитие, жизненный стиль, смысл жизни, сценарий жизни, самоосуществление, экзистенция.

Постановка проблеми. Багатослівно доводить будь-кому, що мати певні плани на власне життя, самому творити його і керувати ним, не боячись взяти на себе відповідальність за прийняття рішень і екзистенційні вибори, важливо для життєтворення особистості, напевно, зайве. Очевидно, перші життєві плани у людини з'являються ще в дитячому віці, проте дехто проектує свій життєвий шлях у цілому, але в загальних рисах, інші дуже детально, навіть у просторово-часовому вимірі, але саме ця ретельність заважає їм охопити увесь майбутній життєвий шлях, їх життєві плани-мрії поширюються лише на відносно близьке майбутнє. Надалі у майже казкові життєві плани і проекти вміщується сувора реальність: інші люди з власними життєвими планами, ситуації й обставини. Так поступово утворюється реальний життєвий шлях особистості зі своїми цілями, цінностями та сенсом, проблема дослідження якого продовжує залишатися найбільш важливою і фундаментальною в психологічній науці.

Аналіз досліджень і публікацій. У психології досить давно сформувався гуманістично орієнтований підхід до розуміння унікальності та неповторності кожної особистості та її життєвого шляху. Зокрема, до аналізу феномену життєвого шляху особистості зверталися Ш.Бюлер, Б.Г. Ананьєв, С.Л. Рубінштейн, А.Адлер, Ж.-П. Сартр, Дж.Бьюдженталь, Е.Берн, К.О. Абульханова-Славська, О.О. Кронік, Є.І. Головаха, В.Г.Панок, С.Д. Максименко, Н.А. Логінова, К.В. Карпінський, А.М.Одинцова й ін.

Мета статті – дослідити розуміння поняття життєвого шляху в психології та місце в ньому екзистенційних цінностей.

Виклад основного матеріалу. Серед вітчизняних психологів, які одними з перших звернулися до вивчення життєвого шляху особистості, традиційно називають Б.Г. Ананьєва з його визначенням життєвого шляху як «історії розвитку» людини у певному соціумі та С.Л. Рубінштейна, який стверджував, що людина саме тому вважається особистістю, що має власну індивідуальну історію, під час якої трапляються «події», які стають «вузловими моментами і поворотними етапами життєвого шляху індивіда, коли з прийняттям того чи іншого рішення на більш чи менш тривалий період визначається життєвий шлях людини» [7, с. 641]. На думку С.Л. Рубінштейна, життєвий шлях необхідно розглядати як ціле, хоча щохвилини людина втягнута в окремі

ситуації, пов'язані з окремими людьми, здійснює окремі вчинки [5].

Проте поняття «життєвий шлях» стало популярним у науці завдяки його аналізу Ш.Бюлер «як психологічної проблеми». Центральне місце в концепції життєвого шляху особистості Бюлер займає ідея інтенційності, яка, будучи функціональним ядром особистості (самістю), бере участь у її життєвих виборах задля досягнення життєвої мети, яка полягає у наданні життю сенсу та створенні цінностей, причому людина «за своєю природою початково спрямована на творення і на цінності» [3]. Підсумком життєвого шляху є самоздійснення особистості як наслідок її самовизначення завдяки усвідомленню свого покликання, що передбачає постановку чітких цілей життя, творчість і творення, реалізацію екзистенційних цілей і цінностей. На думку Ш.Бюлер, часто лише один раз у житті, наприкінці, людина здатна усвідомлювати глибинну суть своїх попередніх очікувань і оцінити, наскільки вони виповнилися [3, с. 73].

А.Адлер вважає, що «людина створює життєвий план, який організує її життя у певний життєвий стиль» як унікальний спосіб досягнення особистістю своїх цілей і засоби, що дозволяють адаптуватися до дійсності, який «реалізується у стосунках зі світом» [8, с. 126]. Причому відбувається це ще до завершення п'ятирічного віку, коли особистість «кристалізується» і розкривається значення, яке вона надає життю, його мета і спосіб її досягнення. На думку Адлера, людина змінюється відповідно до зміни розуміння життя і з постановкою нових цілей [8, с. 127], здійснюючи екзистенційні вибори, прагнучи досягти переваги чи досконалості, стати цінною і значимою особистістю так, щоб відчуття людиною своєї цінності не зменшувалося [8, с. 142].

На думку Г.Олпорта, людина відповідальна за планування свого життєвого шляху. Центром особистості є пропріум, який не тільки позначає типи поведінки і характеристики, які людина вважає власними і важливими для свого життя, але й містить цінності та переконання особистості, що з розвитком пропріуму будуть визначати майбутні цілі та поведінку «по-справжньому унікального індивіда» [8, с. 825] цілком реалістично й усвідомлено. Проте Олпорт зазначає, що життєві цілі особистості можуть стати недосяжними через постійне прагнення людини до все нових цілей.

Згідно Р.Мея, «простір життя людини» [10, с. 216] обмежений її долею як структурою з обмежень і здібностей, які є «да-

ними» нашого життя. Рушієм поведінки людини виявляється її екзистенційна тривога через страх перед майбутнім і непередбачуваним небуттям. Тривога – це відчуття загрози, спрямованої на важливі для людини і її існування цінності; через перешкоди на шляху реалізації своїх планів і можливостей, це «трепет перед змінами» [8, с. 853], що відбуваються у житті, у тому числі пов'язані з необхідністю відмови від колишніх цінностей.

Свобода, як основний принцип і умова життя людини, за Меєм, – це готовність до змін і вміння пам'ятати про кілька можливостей (мати плани, навіть не передбачаючи дати їх реалізації). Екзистенційна свобода – це свобода знати про свою долю та діяти відповідно до власного вибору [10, с. 216]. Проте свобода і за таких жорстких умов невіддільна від відповідальності людини за те, якою вона є і якою стане, за побудову свого майбутнього.

За В.Франклом, свобода і відповідальність – дві сторони життєвих виборів людини, яка вільна взяти відповідальність за «мужнє прийняття» своєї долі, життя і свободу змінюватися. Людина постійно вирішує, чим вона буде в наступний момент. Прагнення до усвідомлення сенсу життя є вродженим і ведучою силою розвитку особистості [3, с.180], оскільки людині, щоб жити і діяти, потрібно вірити у сенс своїх вчинків. Сенс реалізується через екзистенційні цінності, серед яких Франкл зосереджується на цінностях творчості, переживання та ставлення до умов і ситуацій життя, які людина не владна змінити. Однак будь-яке людське життя, як стверджував Франкл, є осмисленим завдяки прихильності до трансцендентних цінностей.

На думку Е.Берна, сценарій – це життєвий план [2, с. 174], що визначає долю людини, зазвичай охоплюючи все її життя. Це те, що «людина ще в дитинстві планує здійснювати у майбутньому. А життєвий шлях – те, що відбувається в дійсності» [2, с. 192]. Сценарій – це певний спосіб структурування людиною часу свого життя від народження до смерті, це «програма поступального розвитку, вироблена в ранньому дитинстві під впливом батьків, що визначає поведінку індивіда у важливих аспектах його життя» [2, с. 371].

Плани життя, створені в дитинстві на основі улюбленої історії (міфу чи казки (тобто традиційного сюжету)), можуть зберігатися дуже тривалий час, беручи гору над здоровим глуздом, поки людина не скористається антисценарієм, щоб звільнитися від сімейних інструкцій і дозволів і стати внутрішньо вільною. На думку Е.Берна, «антисценарій багато в чому визначає життєвий стиль особистості, а сценарій – керує її долею» [2, с. 237].

Сценарне шоу має тривати, поки людина не вирішить стати собою, жити власним життям, вибирати та вирішувати сама.

Згідно Ж.-П. Сартра, людина проектує себе у майбутнє. Життєвий «проект» унікальний і з'являється у ранньому дитинстві як рішення і вибір людини, якою вона хоче стати. І кожен проект – це вибір і відповідальність, бо людина не задана першопочатково – вона те, що сама із себе зробила [10]. Людина – безперервний проект, безперервне творення себе, заперечення того, що є на даний момент. І проект – це водночас свобода існування людини і свобода вибору.

Поняття Сартра «життєвий проект» близьке, на перший погляд, до Бернівського поняття «життєвий сценарій». Зрештою, два сценарії, на думку їх авторів, виникають у ранньому дитинстві. Початковий проект лежить в основі всіх інших рішень і виборів, які здійснюються людиною протягом її життя. Це рішення суб'єкта про те, як він буде писати власну історію життя.

Проте, «проект» Сартра (на відміну від сценарію) ніколи не є остаточним, «людина постійно проектує себе в те, чим вона не є, і постійно заперечує те, чим вона є» [10, с. 133]; людина – це задум, який, початково нічого собою не являючи, спрямований у майбутнє і проектує себе в нього, «власний спосіб буття людини» у світі речей. І саме тому, на думку Сартра, людина відповідальна за те, якою вона є, за своє буття. Майбутнє представляється людині Сартра множиною можливостей, тому вона постійно знаходиться в ситуації вибору, як можливості, так і ставлення до неї. Людина існує лише настільки, наскільки здійснює себе [10, с. 116].

І очевидно, «проекти» більш унікальні, ніж «сценарії», навіть з огляду на те, що людина проектує не лише себе, але й через себе – інших.

Сценарій, по суті, діє майже невідворотно, навіть незалежно від зовнішніх обставин, оскільки несвідомо людина обирає (по-трапляє) ті ситуації, що узгоджуються з її життєвим сценарієм. Життєвий проект передбачає цілковите усвідомлення, оскільки пов'язаний з постановкою і реалізацією усе нових цілей-цінностей, без цього неможливо ні зрозуміти, що минулі цілі досягнуті, ні визначити ту цінність, що стане новою, майбутньою метою людини.

На думку К.О. Абульханової-Славської, фундаментальним поняттям якої у дослідженні життєвого шляху особистості стає поняття життєвої стратегії, основним внутрішнім критерієм особистості у реалізації її життєвої програми стає активність, яка

набуває різної спрямованості у зв'язку з орієнтацією на конкретні досягнення чи високі духовні цінності [1].

Стратегічний план життя – своєрідна форма активного усвідомлення та конструктивної організації майбутнього, він наповнений індивідуальним особистісним змістом – тим, як особистість хоче виразити себе, від чого вберегти, у чому знайти. Стратегія життя, яка початково виникає як замисел життя, його ідеальний план, згідно К.О. Абульханової-Славської, визначається: 1) вибором основної для людини спрямованості, способу життя, з'ясуванням його головних цілей, етапів їх досягнення і супідрядність цих етапів. Реалізація життєвого плану стикається як з обставинами, які сприяють його виконанню, так і з тими, що суперечать йому; 2) розв'язанням протиріч, виявленням шляхів і умов самореалізації власним способом, відповідним життєвим якостям особистості, задля реалізації своїх життєвих цілей і планів; 3) творенням цінності свого життя як захоплення та задоволення від нових пошуків у житті, що визначаються самою людиною. Цікавою є думка вченої, що зовні звичайне життя насправді цікаве і захопливе через постійний важкий пошук і радість відкриття людиною чогось нового і що здатність особистості регулювати й організувати свій життєвий шлях як цілісний, підпорядкований її цілям і цінностям є справжньою оптимальною якістю суб'єкта життя [1].

За В.Е. Чудновським, знаходження сенсу (як мети життя і найважливішої для людини цінності) дозволяє людині сприймати життя як цілісний «життєвий простір особистості» [9].

В.Г. Панок, доводячи важливість категорії життєвого шляху для прикладної психології, дає три досить різні визначення феномену життєвого шляху особистості, серед яких ми віддаємо перевагу метафорично досконалому: «життєвий шлях – це унікальна, своєрідна драма буття особистості, кожен акт якої є результатом зіткнення безлічі індивідуально-неповторних характеристик і життєвих обставин, соціальних і природних умов існування. Життєвий шлях органічно поєднує біологічне й історичне, соціальне й індивідуальне. Це поєднання відбувається в особистості, у її активності, вчинкові» [6].

К.В. Карпінський, розглядаючи розуміння поняття життєвого шляху різними вченими, підсумовує, що «з позицій психології людського буття», життєвий шлях розуміється «як траєкторія руху людини по життєвому світу», зазначаючи, що життєвий шлях «необхідно розглядати у наступності зв'язку вчинків і справ особистості: лінія, що веде від того, чим людина

була на одному етапі, до того, чим вона буде на наступному, проходить через те, що вона зробила» [4].

На нашу думку, визначення поняття «життєвого шляху» залежить як від галузі та напряму науки, яку представляє автор (де використовується термін), так і від особистості самого автора, його преференцій. Крім того, якщо зарубіжна психологія як складову життєвого шляху частіше схильна виділяти ситуацію, російська – значиму для особистості подію, то українська – вчинок. Спільним для цих понять є те, що вчинки, ситуації та події мають хронологічний і психологічний час існування. Перший пов'язує їх з відповідним часовим інтервалом у житті, другий – зі значимістю (впливом події) для людини. Так вплив подій (вчинку), які у реальному часовому вимірі тривали лише мить і навіть пройшли повз увагу людини, може тривати все життя.

Для досягнення мети роботи нами проводилося емпіричне дослідження, вибірку в якому склали студенти-старшокурсники, майбутні психологи ($n = 30$). Студентський вік – це період життя, коли оптимальним є співвідношення здатності людини до тверезого осмислення своїх цілей і цінностей, можливостей і перспектив, з одного боку, та енергетичних можливостей людини втілити це у життя, з іншого. У дослідженні застосовувався комплекс методик: тест смисложиттєвих орієнтацій (СЖО) Д.О. Леонтьєва, шкала екзистенції (А.Ленгле, К.Орглер), морфологічний тест життєвих цінностей МТЖЦ В.Ф. Сопова, Л.В. Карпушина, тест «Діагностика реалізації потреб у саморозвитку», опитувальник РСК Д.Роттера.

Аналіз результатів виявив:

- згідно загального показника методики СЖО, усі опитані вважають своє життя осмисленим (середня – 146 балів), причому високий рівень цього показника у вибірці є домінуючим (у 93,33 %); джерело знаходження життєвого сенсу студенти частіше бачать у минулому, будучи задоволеними результатами самореалізації на даний момент (у 46,67 % опитаних – високий, у 46,67 % – середній рівень показника); пошук цілі в житті (орієнтація на пошук мети і сенсу життя у майбутньому) дещо менш значимі для опитаних (у більшості, 70 %, – середній рівень показника); в теперішньому (насиченості життя) «джерело» життєвого сенсу помічають ще менше студентів, тобто більшість майбутніх психологів, «віднайшовши» сенс і відповідні йому цінності у більш ранньому віці, слідує поставленій меті, і ступінь її реалізації опитаних задовольняє, очевидно, мета у кожного настільки важлива, що постановка нової – не на часі. Мінімум

показників низького рівня за методикою свідчить про в цілому осмислене життя опитаних, однак орієнтуються вони більше на минуле, з великою обережністю докладаючи зусилля в теперішньому і сподіваючись на результат (потенційно можливий) у майбутньому. Вочевидь, часова перспектива опитаними сприймається як обмежена через соціальну нестабільність життєвої ситуації (чи можна (чи варто?) ставити далекі (майбутні) цілі, (чи є сенс), не сподіваючись, що вони можуть бути досягнуті?), через що вони переважно живуть минулим, задовольняючись досягнутим, життя сприймають не як наповнене глибоким сенсом, емоційно насичене, а як закономірність, а майбутнє – як те, чому надає значення минуле. Опитані відчувають більше задоволення тим, що було, ніж сподіваються на те, що буде;

- при цьому показник локусу контролю – життя переважає показник локусу контролю – Я (середні – 32,8 та 22 балів). Третина (36,67 %) студентів упевнені, що саме вони, будучи господарями свого життя, здійснюють вибір того, яким воно має бути, які цілі переслідувати і яким сенсом володіти, решта опитаних схильні до думки, що не завжди здатні контролювати події свого життя. Більшість досліджуваних (63,33 %) сподіваються на свою здатність впливати на плин власного життя, ще 30 % студентів вважають, що можуть контролювати життєві події, приймати і виконувати свої рішення, решта – переконані, що ніщо в житті не піддається контролю, тому й не варто загадувати на майбутнє;

- оцінка опитаними свого життя, його осмисленості й екзистенційної наповненості показує, що, порівняно з іншими показниками, у вибірці менше проявляється самодистанціювання (у 33,33 % – низький рівень показника), тобто ці студенти не мають внутрішнього вільного простору і не здатні поглянути на себе зі сторони, замкнуті на своїх переживаннях і проблемах (нездатні до оцінки й осмислення своєї поведінки), проте решта досліджуваних можуть адекватно розуміти ситуацію, дистанціювавшись від себе, виходити з афективного полону, не втрачаючи здатності сприймати себе; у меншій кількості досліджуваних (20 % за показником самотрансценденції та 16,67 % – за показником свободи і відповідальності) – низькі результати, тобто ці опитані емоційно необов'язкові, не переживають екзистенційні цінності як власні; нездатні (не відчувають свободи) зважитися на персональні рішення та дії; необов'язкові у їх виконанні, у них відсутнє відчуття включеності у життя і його цінності; проте більшість студентів здатні до емоційно-ціннісного сприйняття світу і життя, легко знаходять осмислені причини для дії і прийняття

рішень; обов'язкові та добросовісні, намагаються реалізувати рішення, що базуються на розумінні власних цінностей. Крім того, більшість досліджуваних відкрито сприймають світ і себе, здатні до адекватної їх оцінки і осмислення; причому переважає саме глибокий емоційний компонент: співчуття і співпереживання при браку самодисципліни; вони достатньо включені у життя, здатні орієнтуватися у світі, приймати рішення на краще для себе і світу, з усвідомленням обов'язку щодо них;

- цікаво, що при явному переважанні середніх показників за даною методикою по вибірці загальний показник наповненості сенсом життя особистості у більшості досліджуваних виявляється на високому рівні прояву (у 86,67 %), отже, вони здатні справлятися з проблемами і вимогами власними та світу, орієнтуючись на власні цінності, розуміння й осмислення життя, переживають відчуття «екзистенційної виповненості», обов'язкові та відкриті, готові до дії, адекватно формують спосіб життя. Персональні передумови (Р) екзистенційної виповненості, те, наскільки відкрита людина у сприйнятті себе та світу, в 83,33 % опитаних проявляються у середньому, у 16,57 % опитаних базові персональні здібності закриті й не використовуються. Екзистенційна виповненість (Е) відповідно до обставин, що склалися, у більшості опитаних (80 %) проявляється на середньому рівні, що є свідченням їх здатності орієнтуватися у світі, конструктивно ставитися до нього, приймати адекватні рішення та втілювати їх у життя; решті студентів (20 %) важко приймати відповідальні рішення, вони чутливі до перешкод у їх здійсненні; причому досліджувані поділилися майже порівну в переважанні одного з показників Р чи Е, тобто частина студентів більш емоційні і відкриті у прийнятті себе, але мають проблеми у здійсненні власного життя, тоді як інші, навпаки, сильніші в адаптації до життя;

- у більшості опитаних (у 76,67 %) діагностовано високий рівень потреби у саморозвитку (роботи над собою задля самовдосконалення), постановці та реалізації цілей для досягнення успіху. У решті, 23,33 %, сформована система саморозвитку (який розуміється за Г.Олпортом, як творення себе, індивідуального стилю життя, становлення зрілою особистістю) відсутня;

- згідно середніх, опитані віддають перевагу життєвим цінностям духовного задоволення (перевага духовних потреб, етичних норм поведінки і діяльності; прагнення робити те, що цікаво і що дає внутрішнє задоволення), збереження індивідуальності (головне для такої людини – зберегти власну автентичність, своєрідність, не піддаватися впливам) (середні – по 43 бали) та

матеріального благополуччя (переконання, що матеріальний достаток – головна умова життєвого благополуччя, яке впливає на власну значимість і самооцінку) (42 бали); дещо менш важливими для студентів виявляються цінності саморозвитку (прагнення до пізнання, самовдосконалення і реалізації усіх потенційних можливостей, обов'язковість і компетентність) (41,4 бали). Значимо також, що у вибірці прагматичну спрямованість цінностей (у 10 % студентів – високий, у 76,67 % – середній рівень прояву) дещо переважають гуманістичні цінності (високий рівень показника – у 23,33 % опитаних, середній – у 60 %);

- цінності досліджуваних реалізуються в різних сферах життя, проте, згідно середніх, опитані віддають перевагу сфері освіти (середня – 60 балів) і професії (59 балів), хоча частина студентів (30 %) мають високі показники за сферою захоплень;

- половина досліджуваної вибірки схильна до інтернального локусу контролю в поведінці та діяльності, в інших – це залежить від ситуації, найчастіше інтернальність опитані проявляють у сфері досягнень (високі показники – у 56,67 % опитаних), у невдачах (у 33,33 %) і професійній (у 43,33 %); у сферах міжособистісних стосунків, сімейних відносин і ставлення до здоров'я – частіше проявляється екстернальність.

Результати кореляційного аналізу дозволяють зробити такі основні висновки:

- досліджувані, життя яких є екзистенційно насиченим і осмисленим, прагнуть подальшого саморозвитку ($r = 0,39$); самовдосконалення заради досягнення життєвого успіху, автентичності життя, що базується на індивідуальних екзистенційних цінностях ($r = 47$), відчутті екзистенційної насиченості життя ($r = 0,45$) та локусі контролю – Я ($r = 0,43$) – свободі вибору будувати власне життя за своїм баченням;

- виникнення відчуття екзистенційної виповненості життя у студентів, які віддають перевагу цінностям досягнення чітких і реальних цілей у житті за наявності можливості зовнішнього сприяння ($r = - 0,41$), суспільного схвалення чи поваги значимими людьми ($r = - 0,45$), намагаючись реалізувати ці цінності у сфері захоплень ($r = - 0,36$), сім'ї ($r = - 0,37$) та фізичної активності ($r = - 0,36$), є проблематичним;

- життєві цінності опитаних можуть в достатній мірі реалізуватися в усіх можливих життєвих сферах діяльності з різним ступенем успішності;

- інтернальність у досягненнях пов'язана з емоційною відкритістю для себе і світу ($r = 0,37$) та здатністю до самотранс-

ценденції – переживання цінності й екзистенційної значимості подій ($r = 0,39$); екстернальність – з матеріальними цінностями ($r = -0,54$), сферами освіти ($r = -0,41$), сімейною ($r = -0,42$) та суспільною ($r = -0,41$);

• складові інтернальності особистості виявляють негативну кореляцію з багатьма життєвими цінностями (матеріальними, креативними, досягнень, соціальних контактів, престижу та саморозвитку) та такими сферами їх застосування, як освіти, сім'ї, суспільною та захоплень, тобто, результат і відповідальність за спроби особистості реалізувати цінності у цих сферах покладається на зовнішні фактори.

Висновки. Життєвий шлях особистості – це часова і просторова послідовність усіх подій, їх учасники, всі обставини (зовнішні та внутрішні), які були, є і будуть у житті людини, а не виключно «значимі» з погляду самої особистості чи її оточення, це саме «історія» життя, його детальна фабула, в якій людина головний, але не єдиний герой. Екзистенційні цінності – це те, що має надважливе значення для життя людини, чим вона дорожить понад усе, до чого прагне, що визначає напрямок життєвого шляху особистості.

Життєвий шлях студентів на досліджуваному етапі в цілому є осмисленим, хоча вони не надто задоволені теперішньою життєвою ситуацією, шукаючи джерело сенсу життя або в минулому, задовольняючись попередньою самореалізацією та її напрямком, або в майбутньому – сподіваючись на реалізацію нових життєвих цілей.

Опитаним властива більша переконаність у можливості контролювати власне життя, втілюючи прийняті рішення, ніж у своїй здатності здійснювати вільний вибір життєвих планів відповідно до своїх уявлень про життєві цілі та сенс.

Студенти рідше здатні безсторонньо оцінити себе, осмислити свої дії, не відчувають свободи приймати відповідальні рішення, тим паче виконувати їх; проте більшість з них адекватно сприймають і осмислюють ціннісний аспект життя та світу, базуючись на власних екзистенційних цінностях і усвідомленні своїх рішень і дій, тобто студенти включені у життя, частково – достатньо відкриті для сприйняття себе і світу, частково – для здійснення власного життєвого шляху, їх життя наповнене сенсом.

Більшість відчувають потребу і цінність саморозвитку задля досягнення успіху, формують цілісну систему саморозвитку, в частини досліджуваних така система відсутня.

Опитані студенти віддають перевагу екзистенційним цінностям духовного задоволення, збереження індивідуальності та матеріального достатку як умови життєвого благополуччя; їх прагматичні та гуманістично орієнтовані цінності врівноважуються за значенням.

Відповідальність за свої досягнення, невдачі та професійні стосунки досліджувані беруть на себе, тоді як у решті життєвих сфер студенти схильні перекласти її на оточення. *Перспективу* подальших досліджень вбачаємо у вивченні означеного феномена в представників інших вікових категорій – середньої і пізньої зрілості.

Список використаних джерел

1. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни / К.А. Абульханова-Славская. – М. : Мысль, 2004. – 299 с.
2. Берн Э. Игры, в которые играют люди. Психология человеческих взаимоотношений. Люди, которые играют в игры. Психология человеческой судьбы / Э. Берн. – Екатеринбург : ЛИТУР, 2002. – 576 с.
3. Дмитренко А.К. Основы гуманістичної психології: Навчально-методичний посібник / А.К. Дмитренко, Г.В. Чуйко. – Чернівці : Рута, 2002. – 268 с.
4. Карпинский К.В. Психология жизненного пути личности : Учеб. пособие / К.В. Карпинский. – Гродно : ГрГУ, 2002. – 167 с.
5. Одинцова А.Н. Аспекты проблемы жизненного пути личности / А.Н. Одинцова // Актуальные проблемы психологии развития личности : сб. материалов Междунар. науч.-практ. конф. – Гродно : ГрГУ, 2013. – С.167–172.
6. Панок В.Г. Життєвий шлях особистості як категорія прикладної психології / В.Г. Панок // Науковий вісник МДУ імені В.О. Сухомлинського: збірник наукових праць. – Психологічні науки. – Т 2. – Вип. 2.12(103). – 2014. – С.146–151.
7. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – СПб. : Питер, 2008. – 712 с. – (Серия «Мастера психологии»).
8. Фрейджер Р. Личность : теории, упражнения, эксперименты / Р. Фрейджер, Дж. Фейдимен. – СПб. : Прайм-ЕВРОЗНАК, 2002. – 864 с.
9. Чудновский В.Э. Смысл жизни и судьба человека / В.Э. Чудновский // Общественные науки и современность. Культура. – 1998. – № 1. – С.175–183.

10. Чуйко Г.В. Екзистенційна психологія : Навчальний посібник / Г.В. Чуйко, І.А. Гуляс, Т.А. Колтунович. – Чернівці : Прут, 2009. – 308 с.

Spysok vykorystanyh dzherel

1. Abul'hanova-Slavskaja K.A. Strategija zhizni / K.A. Abul'hanova-Slavskaja. – M. : Mysl', 2004. – 299 s.
2. Bern Je. Igry, v kotorye igrajut ljudi. Psihologija chelovecheskih vzaimootnoshenij; Ljudi, kotorye igrajut v igry. Psihologija chelovecheskoj sud'by / Je. Bern. – Ekaterinburg: LITUR, 2002. – 576 s.
3. Dmytrenko A.K. Osnovy gumanistychnoi' psihologii': Navchal'no-metodychnyj posibnyk / A.K. Dmytrenko, G.V. Chujko. – Chernivci: Ruta, 2002. – 268 s.
4. Karpinskij K.V. Psihologija zhiznennogo puti lichnosti: Ucheb. posobie / K.V. Karpinskij. – Grodno: GrGU, 2002. – 167 s.
5. Odincova A.N. Aspekty problemy zhiznennogo puti lichnosti / A N. Odincova // Aktual'nye problemy psihologii razvitija lichnosti : sb. materialov Mezhdunar. nauch.-praktich. konf. – Grodno : GrGU, 2013 – S.167–172.
6. Panok V.G. Zhyttjevyj shljah osobystosti jak kategorija prykladnoi' psihologii' / V.G. Panok // Naukovyj visnyk MDU imeni V.O. Suhomlyns'kogo: zbirnyk naukovyh prac'. – Psihologichni nauky. – T 2. – Vyp.2.12(103). – 2014. – S.146–151.
7. Rubinshtejn S. L. Osnovy obshhej psihologii / S. L. Rubinsh-tejn. – SPb.: Piter, 2008. – 712 s. – (Serija «Mastera psihologii»).
8. Frejdzher R. Lichnost': teorii, uprazhnenija, jeksperimenty / R. Frejdzher, Dzh. Fejdimen. – SPb. : Prajm-EVROZNAK, 2002. – 864 s.
9. Chudnovskij V.Je. Smysl zhizni i sud'ba cheloveka / V.Je. Chudnovskij // Obshhestvennoy nauki i sovremennost'. Kul'tura. – 1998. – № 1. – S.175–183.
10. Chujko G.V. Ekzystencijna psihologija: Navchal'nyj posibnyk / G.V. Chujko, I.A. Guljas, T.A. Koltunovyh. – Chernivci: Prut, 2009. – 308 s.

Received January 19, 2016

Revised February 22, 2016

Accepted March 14, 2017